

בכנסת: תמיר מביט באבנרי. ביניהם מאחור: איסר הראל

מבין עמיתיו לשעבר של תמיר בתנועת ר"ש לא שמעתי מעולם מילה טובה עליו. רבים מהם הפכו שונאים בנפש.

סוף הדרך

הבחירות של 1981 סימנו את סוף דרכו הפוליטית של תמיר. האיש שהצטרף לתנועת החרות בהיווסדה ושפרש ממנה; שהקים את המרכז החופשי המתון, ואחר-כך הקיצוני; שהצטרף לליכוד ופרש ממנו; שחזר למרכז החופשי; שעלה על הגלגל של ר"ש והשתלט עליה; שהיה המנהיג האמיתי של התנועה הר"ש מוקרטיית אחרי הפילוג בר"ש — נשאר בלי בית פוליטי. יצא לו שם של מי שגורם לפירוק תנועות. אנשים נזהרו מפניו. אחרי שחלה אריה מרינסקי, יריד שנשאר נאמן לו במשך כל השנים, נמסר לו תפקידו כממונה על המשאומתן לשיחור השבויים. זה היה כמעט פרסתנחומים, מצד מי שנקפס מצפונם כשראו אותו מבודד.

אולם גם בתפקיד זה הצליח תמיר ליצור לעצמו אויבים חדשים. הוא ניצל על סיומ העיסקה לשיחור קומץ השבויים תמורת יותר מאלף "מחבלים", והופיע באופן נבמליתעופה כחד תהישימחה ביום שוכם. אך כעבור כמה ימים, כאשר הסתבר כי דעת הקהל פונה נגד העיסקה, מיהר תמיר להודיע שהתנגד לה כל הזמן. בכך לא רכש את אהדתו של שהביטחון יצחק רבין, שנשאר אחראי לעסק.

באותה שעה כבר ניכרו בתמיר היטב סימני מחלת פרקינסון, שהגבילו מאוד את יכולתו להופיע בציבור. מפעם לפעם באו אליו מראיינייהטלוויזיה כדי לחבר כתבות על הפרשות הישנות (קסט"ג, שורת המתנזרים) והוא התקשה להסתייר את הרעדו של זורו עו. אך דעתו נשארה איתנה. הנאי המוחלט שהעמיד לכל מר-איון; שלא יהיה בכתבות זכר לקיומו, ושלא ארואיון, חלילה. (על כך התנהלו חילופי-מכתבים חריפים בין ראשי רשות העידוד וכמה מן האנשים שהיו מעורבים בפרשות ההן). לבסוף לקה גם בסרטן, לחם בו מילחמה ארוכה ונואשת, עד שנפטר.

ניד ערשים

איך לסכם פרשת-חיים זו?

הוא התברך בכישרונות רבים, אם כי לאו דווקא הכישרונות שהוא עצמו סבר שיש לו. כמו כמה מן הצברים בני-גילו, הצטיין יותר בכיצוע מאשר כהגות, יותר כשטאקטיקה מאשר כאסטרטגיה, יותר בהברקות מאשר במאמץ ארוך-טווח. מנחם בגין, שתמיר התייחס אליו בכיטול כאל עולה חדש מפולין, התגבר עליו בכל פעם, כשם שגולדה מאיר התגברה על משה דיין ויגאל אלון, כשם שמנחם בגין וזימלמן פרס התגברו על עוז ויצמן, וכשם שיצחק שמיר התגבר על אריאל שרון.

דרכו — מהתחלתו כעורך-דין דריקאלי והוצבת-לחנות עד לסופה כאיש-מימסד מוכה, עסקן מן המניין, עשיר ועתיר-נכסים — אינה בלתי-רגילה, בכל העמים יש פוליטיקאים כאלה. אך אצל תמיר זו היה בכל זאת איכשהו מפתיע. בתחילת דרכו לא נראה כזה.

הטינה שהיתה לי תמיר תקופה די ארוכה, נמוגה כאשר פרש מן החיים הציבוריים. כמשך השנים האחרונות לא נפגשו אלא במיקרה, במסיבות, וגם אז התעלמנו זה מזה.

כשאני מבט אחורה, אני משתדל לשקול, אלה מול אלה, את ימי המאבקים המשותפים ואת ההתנגשויות שלאחר מכן. אני מעדיף לזכור את הימים הראשונים, שבהם היה תמיר משוה מיוחד. בוראי אינני יכול להיות אדיש לזיכורו של אדם שדרכו הצטלבה פעמים כה רבות עם דרכי, במשך תקופה כה ארוכה, תחילה כידיד ואחר-כך כיריב.

הסיפור כולו הוא די מעציב. תמיר לא הגיע לאן שרצה להגיע, וגם לאן שהגיע לא הגיע כפי שרצה להגיע. בחייו הפרטיים אירעה הטראגדיה של מות בנו הבכור, רודי, בחור-חמד עדין שהתגייס לחיל-האוויר, אולי כדי לרצות את אביו, ושניספה בתאונה צבאית. כאשר מת שמואל תמיר בגיל צעיר-יחסית, קרוב ליום הולדתו ה-64 — היתה ההרגשה העיקרית שלי שחיי בוובו במידה רבה, שלא מיעה את הכישרונות שהיו בו, שיכול היה לתרום הרבה יותר, ודברים חיוביים הרבה יותר, לחברה הישראלי, אלמלא סטה מן הדרך. אופיו היה בעוכריו. הוא מכר את הבכורה בנייד-עדישים. איוה ביובו!

ר"ש, הכניס את עצמו ואת אנשיו לתפקידי המפתח, והפך לכוה דומינאנטי בתנועה. הנגדלים והפרופסורים המהוללים, שהיו יל-רים פוליטיים, לא יכלו להתחרות בשועל המנוסה. יריבו של תמיר היה אמנון רובינשטיין, שלחם בו בחירוף-נפש. הוא גם התנגד להצטרפות ר"ש לממשלה. אך תוך כמה חודשים הצליח תמיר לתמרן את ר"ש אל תוך הממשלה, ואת עצמו לתפ-קיד שר-המישפטים. סוף-סוף הגיע לממשלה, אם כי לא לראשו תה. רובינשטיין חרק שיניים, ולבסוף התפלגה ר"ש. ידין ותמיר נשארו ב-תנועה הרמוקרטיית, רובינשטיין הקים שוב את "שי-נו".

השתלטותו של תמיר על ר"ש באה בעיקבות השתלטותו על מנהיג ר"ש. קרה ליריין מה שקרה לפני כן לאנשים כמו השופט בנימין הלוי, לסופר האמריקאי בן הכט ולרבים אחרים — הם הוקסמו עליידי תמיר והשתעבדו לו לחלוטין. ידין לא זו מבלי להיוועץ במתיר, ולמעשה הוכתבו כל מהלכיו עליידי תמיר. ר"ש הפכה לתנועתו של תמיר, רוב מייסדיה נטשו אותה בזה אחר זה, ותוך ארבע שנים קמלה ר"ש כמו הקיקיון של יונה הנביא. מבלי להשאיר אחריה שריד וזכר.

ניקמתו של בגין

כהנתו של תמיר בתפקיד שר-המישפטים שנויה במחלוקת. יש הרואים בה תקופת-זוהר שלו, והמאמינים שהיה שר-מישפטים טוב. בעיניי זה נראה אחרת. מי שהכיר את עורך-הדין הצעיר והלוחם של שנות ה-50 פשוט לא יכול היה להעלות על הדעת שוהו אותו האיש שכיהן כשר-המישפטים בשנות ה-70.

כשר המישפטים ביטל תמיר כמה מתקנות-החירום, "המנרטור-רות", אך הוא חוקק במקומם תקנות-חירום ישראליות מקוריות. שלא שינו את המצב בפועל. האיש שעלה יחד איתי על הבריקא-רות כדי לגנות את חוק ביטחון-המדינה הדרקוני שיוס חיים כהן למען בני-גוריון, חוקק עתה את התיקון לפקודה למניעת-טרור, שבעיקבותיו נשלחו המוני צעירים פלסטיניים לכלא בעוון הנפת הגל הפלסטיני. האיש שלחם לצעירי נגד הטיטה הראשונה של חוקלשון-הרע החמיר עתה בחוק זה. הוא חוקק חוק דראקוני חדש שהתיימר להגן על צינעת-הפרט, אך שהיה למעשה חוק לסתימת פי העיתונות. החוק הזה הוא כלי-כך פסול, עד כי גם כיום אין כמעט מי שמוכן להשתמש בו. הוא מונח בספר-החוקים כאבן שאין לה הופכין.

בתקופה זו חזרתי לכנסת, כשליח תנועת-של"י (שבה התאחדו כמה תנועות-שלום קטנות, ועיניהן תנועת העולם הזה — כוח חדש). הפגישת המחודשת עם תמיר היתה בבחינת חזירה חרשה. הפעם הוא ייצג את המימסד, המישטר, הממשלה ושלוחותיה (ובי-ניו השב"כ), ואילו אני הייתי, כמו תמיר, הדובר הקיצוני ביותר של האופוזיציה.

על תמיר התלכז במישר-המישפטים סיפורים משונים. את מוכירתו הפרטית מימי הכנסת, נורית חפץ, מינה כראש-לישכתו — מעשה שהיה חסרת-קדום. הוא הסתגר איתה מאחורי מחיצה אלקטרונית, שאיש לא היה רשאי לעבור אותה. רק אחרי מאבק הורשה היוועץ המושפטי לממשלה, אהרון ברק המבריק, להיכנס מבלי לבקש תחילה רשות מהגנרת ראשיה-שמלה.

קשה לומר כי תמיר היה שר פופולארי במישרו. בעיניי די מישפטים הוותיקים (ובוראי בעיניי שלי) הגיע לקרסוליו של השר יעקב-שימשון שפירא, וגם לא של חיים צדוקי. אך זהו, כמוכן, עניין של הערכה. אולי אינני אובייטיבי לגמרי.

מי שהתעלם מתמיר כמעט לגמרי היה ראשי-הממשלה, מנחם בגין. כנאה לאביר פולני, לא חסם בגין את דרכו של תמיר למי-שלה, דבר שהיה חושף אותו לטענה שהוא שומר-טינה. אך הוא הנהיג במידה חדש. הוא השלים לישיבות-הממשלה את היוועץ המישפטי וביקש את חוות דעתו על כל נושא מישפטי, תפקיד שהיה שמור עד אז לשר-המישפטים. כאשר בא אנוור אל-סאראת והחל המשא-זהמתו הארוך, לקח בגין איתו את ברק לכל הפגי-שות, כבוד שתמיר נשאר בבית. אני סבור כי זאת היתה ניקמתו השקטה של בגין.

נקמה גדולה יותר באה בסוף תקופת-הכהונה של הכנסת הששית. ר"ש התפרקה. שרידי המרכז החופשי נקלטו בלי בעי-יות בתנועת-החרות ובליכוד. תמיר נשאר בחוץ.

בגין העמיד פנים כילו דווקא רצה בשובו. אך באותה שעה פעלו אנשיו בתוקף ובהתלסיות מאחורי הקלעים כדי למנוע זאת. השער ממש נטרק בפניו. בגין נקם את ניקמת הרגע הנמחר של 1966, עד תום.

אינני יודע מה היתה דעתו של יגאל ידין, בסוף ימיו, על תמיר.

בשעות הקטנות הודיע סמית לפתע, שבעוד שסיעת העולם הזה — כוח חדש הגדילה את כוחה וכתה כנראה בשני מנראטים, לא עבר, "המרכז החופשי" את אחודה-חסימה.

תמיר, שישב לידי החוויר כסיד. הוא לא איבד את כושר-הדיבור, חלילה ואילת בו במקום טיעונים מבריקים כדי לתרץ תוצאה זו. כגון ריבוי הרשימות של שוחריה-סיפוח. אך ידעתי שהוא מוועז.

כעבור שעה קלה תוקן המצב. הסתבר כי גם "המרכז החופשי" עבר את אחודה-חסימה, ולבסוף זכה אף הוא בשני מנראטים, עלי-סמך עורף-הקולות. (ערב הבחירות עצר השב"כ מאה מפעילי-רק"ח, וכתוצאה מכך זכה "המרכז החופשי", ולא רק"ח, במקום ה-120).

בסיכום הסופי זכתה רשימתו של תמיר ב-460 קולות פחות מאשר הרשימה שלי. זאת היתה גלולה מרה בשבילו, אבל לפחות הציל את מקומו בכנסת.

תמיר הסיק מכך מסקנה: לעולם-לעולם לא להתייצב עוד בבחירות לברו. (בבחירות הבאות, ב-1973, כבר היה חבר בליכוד.)

בכנסת השביעית שוב עמדנו זה מול זה, בשני הקצוות. ההתי-נגשויות שלנו הפכו לחלק מן הפולקלור הפוליטי. מפעם לפעם הסעירו את הכנסת. מכיוון שהיטבנו כל-כך להכיר זה את זה, היה קל לנו לפגוע זה בזה במקומות הרגישים ביותר. לי זה היה קל במיוחד, כי זכרתי אילו קטעים נהג תמיר להוציא (בדרך-כלל כבר ברפוס) מן הכתבות הביוגראפיות שלנו עליו, בימים הטובים. למשל: אי-שירותו בצה"ל. הוא נהג לתקוף בעיקר את העולם הזה. שינאתו לשבועון הפכה תהומית. אולי זכר את הימים שבהם נהגו לומר כי "העולם הזה מציא את תמיר".

המכה שספג בבחירות של 1969 לא נשכחה. אם עד אז נחשב ככוכב עולה, שצפויות לו גדולות, היה עתה עוף קצוף-כנפיים. חרות לא פחדה עוד מפניו. בגין פשוט התעלם ממנו ומהתקפותיו. מחוץ לכנסת היו דרכיו שונות. אחרי ישיבות-הכנסת חזרתי למערכת העולם הזה והמכתבי לנהל שם את המאבקים. תמיר חזר למישרד עורכי-הדין שלו. הוא הפך לאחד מעורכי-הדין היר-קרים והעשירים ביותר במדינה. סיפרו לי שהחיק על שולחנו בשעור-חול גדול. בהיכנס לקוח היה הופך את השעון, שהתרוקן תוך שעה. ואמר לאישו: "הכין" החשבון היה בהתאם.

על אשה, השולחן, מתחת לזוכוכית, היה מונח הרפס של שירו של קיפלינג, אם. תמיר העריץ שיר זה, בעל המסר הגברי-שפטי. פעם אחת נפגשו דרכינו שוב. בסוף הכנסת השביעית נעשתה המוימה שנודעה בשם "קנוניית בארד-עופור", עלי-שם בארד מתי-רות ואברהם עופר ממפלגת-העבודה. המוימה היתה לשנות את חוקי-הבחירות כך שכל עורפי-הקולות של הסיעות הקטנות כבי-חירות יעברו לידי הסיעות הגדולות. זה היה שור לאור היום.

הקמנו בכנסת חזית משותפת של כל הסיעות הקטנות — ימין, שמאל ורתיים — כמאמץ נואש לכלום מוימה זו. שוב יצבנו תמיר ואני כיישיבות אסטרטגיות משותפות, אף שלא דיברנו זה עם זה ישירות. כצעד אחרון החלטנו על "פיליבאסטר" — ניצול תקנון-הכנסת כדי למשוך את הישיבה עד אור הבוקר ולהתיש את יריביו. נאמתי באותו לילה יותר מתריסר נאומים ארוכים, וכך גם תמיר.

זה היה מעמד מוזר. היינו ידועים כאויבים. אבל פעלנו ביחד, כמו בעבר כשאנחנו מתקיפים ביחד את הקנוניה של מפא"י-חרות בועם ריטורי משהלחב.

קיקיון ושמו ר"ש

מייד לאחר-מכן פתח אריאל שרון ביוזמתו להקמת הליכוד. לכאורה היה זה בלוף. הליכוד לא היה אלא גח"ל במהרהרה חרשה, אותה הגברת בשנינו האדרת. אך כדי ליצור בציבור תחו-שה של חידוש והתלכדות, צורפו לאגודה שתי סיעות-דסים. סיעתו פושטת-הרגל של יגאל הורביץ, שריד אומלל של תנועת-בגוריון והמרכז החופשי השפוף של תמיר.

זה לא היה קל. תמיר היסס ולא יכול היה להחליט. הוא הקסים את שרון, וזה הפך לשעה קלה למעריצו. אך הנהגותו של תמיר בהמשך המשא-זהמתו הוציאה את שרון מכליו, והוא הפך מאז לשונא.

הליכוד קם, ותמיר היה משוחרר מן הצורך ללכת שוב לבחירות לברו, ולהסתכן כמוני בחורבן. אני אבדתי את מקומי בכנסת. המחיר ששילם תמיר היה שבמשך ארבע השנים הבאות, בכנסת השמינית, היה שותף זוטר בליכוד, שבו כיכבו אחרים. אנשים כמו עוז ויצמן ואריאל שרון היו צעירים וטריים יותר, ומשכו את כל תשומת-הלב והעליונות, כשהם נכנסים ויוצאים, פורשים ומצי-טרפים שוב. בגין, שפרש ב-1970 מן הממשלה, שוב הגיע לשיא הדמוגוגיה, בעיקר בעיקבות יום-הכיפורים, ואיש לא היה זקוק עוד לתמיר. תמיר היה נואם מוכשר ושיכנע את שומעיו. אבל בגין היפנט אותם.

נראה שהתיסכול של תמיר גבר שוב. הוא פרש מהליכוד (זאת היתה הפעם השלישית שנפרד מחרות), חזר למרכז החופשי העצי-מאי, התפלג משוסטק ומאולמרט, תלמידו. או ביצע את תרגילו המבריק ביותר.

לקראת הבחירות של 1977 קמה חבורה של גנרלים משוחי-ררים. ראשים שעברו של שרותי-הביטחון, אילייהו ופרופסורים, והקימה את ר"ש. בראש עמד גנרל עטור-הילה אך תמים כילד, יגאל ידין.

הרעיון היה להקים משוה חדש לגמרי, טרי ונקי, בלי אף אחד מהפוליטיקאים הישנים והמשופשפים. כשהיה נזמה שתמיר עלול לעלות על העגלה, התקבל כלל מחייב. כל מי שרוצה להצטרף לר"ש חייב להתפטר קודם-כל מהכנסת, בלי תנאי, ואחר-כך להתייצב בבחירות פנימיות. איש לא העלה על דעתו ששמואל תמיר יצטרף מן הכנסת, כדי לנסות את מזלו במפלגה חרשה שלא הבטיחה לו כלום.

אך תמיר הדהים את כולם ועשה זאת בדיוק, אי-אפשר היה לנעול בפניו את הדלת.

יש הסבורים עד היום שבכך נחרץ גורלה של ר"ש מלכתחילה. כטאקטיקן מבריק ניצל תמיר את תקנון הבחירות הפנימיות של